

LÄVE SEMANTIKAST LÄTI PÄRIMUSES

Edita Olupe. Riia, Läti

Käsitledes läve funktsioone läti pärimuses, tuleb rõhutada mitmeid olulisi momente, mis viitavad mõiste *sliekšnis* (lävi) kõrgele semiootilisusele. Lävel on järgnevad funktsioonid:

1. Lävi kui piir nii kirjanduslikus kui ka piltlikus tähenduses.
2. Lävi kui vaimude ja jumaluste asupaik.
3. Lävi kui paik perekonna heaolu kindlustamiseks.
4. Lävi kui erinevate maagiliste toimingute objekt.
5. Lävi kui osa teest.
6. Lävi kui ennustaja.

Lävi on ruumi organiseeriv element, mis aitab hoida majas soojust ja piiratud ruumi staatust. Lävi on piir sisemise ja välimise, oma ja võõra ruumi vahel. Ta reguleerib sidemeid välise maailmaga. Opositsioon *sisemine-väline* aktualiseerub läve kaudu, mis on traditsioonilise piiride süsteemi osa ja moodustub radiaalselt ümber keskme ehk LÄVE enda, aia ja väravate, perekonna omandi piiri jne vahendusel. Kõigist nimetatuid on lävel madalaim läbitavus. Lävi on piir, millest ei saa kuri läbi minna. Ehkki lävi erinevalt leivaahjust pole ruumi topograafiliseks keskmeks, lubab tema funktsionaalne tähtsus talle seda staatust omistada. Sellisel kahekordsel läve mõiste avaldumisel (ühtaegu keskuse ja äärenä) puudub sisemine konflikt - see vaid rõhutab mõiste semantilist ja funktsionaalset koormust. Niisiis on lävi ühelt poolt perekonna eluruumi ääremärk, teisalt keskne, perekonna kindla heaolu loomise koht. Läti uskumuste järgi elab läve all Laima, õnejumalanna. Usuti, et heaolu sõltub sellest, kas jumalanna suhtumine on vaenulik või heatahtlik.

Nii mütologiseeritakse piir. Loendamatu tabudel ja kirjutamata reeglitel on üks eesmärk. Prahti ei tohi üle läve pühkida, et see ei satuks Laimale silmi, kedagi ei tohi üle läve tervitada ega suruda tal kätt, et Laimat mitte kägistada või majast välja ajada, et vältida tülide tõusmist, vaenulikkust, hoida sõprust. Lävel ei tohi puudida, muidu võid oma õnne ära raiuda. Üle läve ei tohi midagi anda, muidu annad maja õnnistuse ära. Noored neid peavad hoidma läve puhta, sest vastasel korral ei saa nad mehele. Selliste reeglite järgimine kindlustab sotsiaalse ja füüsilise heaolu ja väldib nende rikkumisega rikkujale või tema sugulastele tekitatavaid kannatusi.

Keeld üle läve käe surumise ja ulatamise kohta on praegu endiselt aktuaalne, samuti on tänini tuntud ja absolutiseeritud motivatsioon, et nii õnnestub ära hoida tüli ja vaenu. Taandunud on muistne põhjendus, et vastasel juhul äratatakse lugupidamatusega viha. Niisiis on lävi ühendatud selliste mõistetega

nagu saatus, hea õnn, halb õnn, tervis jne. Läve kontseptsioon sisaldab peale ratsionaalse ka palju maagilist. Maagiat kasutatakse sageli praktilisel eesmärgil. Teisalt puudub otsene lävele astumise keeld, säilinud on idioomid nagu *kāpt pār sliexni* (üle läve astuma), *pār sliexni nelaist* (ei lase üle läve), komme, et peiu kannab pruudi kätel majja, nõue lävel mitte istuda, et vältida haigusi ja kuulujutte. Aja jooksul kadus selline keeld täiesti ja tänapäeval on peremehe seismine lävel muutunud tema positsiooni juurde kuuluvaks.

Kujutlusest, et surnute hinged ja teised vaimud elavad läve all, kasvas välja uskumus seal asuvatest haigusdeemonitest. Selle tõttu leidub hulgaliselt võtteid, kuidas kaitsta ennast ja kariloomi näiteks vikatit, nuga, kääre, nõela, elavhõbedat, pihlakaoksa, soola, risti, hobuserauda, küüslauku, tõrva jne läve alla asetades. Levinud oli komme ohverdada loomi (tavaliselt ohverdati must kukk või must kana) lehmalauda lävel. Haigusi tõrjuti lävel ka rituaalsete dialoogide abil, mida esitati mingi kindla ülesehituse järgi.

Kuna lävi on välistele jõududele vabalt kättesaadav äär, kasutavad kurjad jõud seda tihti pahategemiseks ja nõidumiseks. Selleks oli nõidadel terve hulk vahendeid ja võtteid. Tunti ka kaitsevahendeid ja vastuabinõusid. Pulmakombestik on peamiseks kaitseabinõuks mõõga või piitsaga lävele risti joonistamine. Muudest abinõudest nimetagem käsitsi punutud paela annetamist lävele, nn läveraha kogumist. See tava on säilinud ka kaasaegsetes pulmades, kus komme pole hädavajalik, vaid pigem kena tava, mis on minetanud oma kunagise funktsionaalse tähenduse. *Sisenemise-väljumise* funktsioon on lävel kui perifeeria ja keskuse, ruumilise orientatsiooni mudelil. Tee keskmesse viib üle läve. Seda teed minnes sooritatakse mõned ruumi omaks muutmise tavad, mis aktualiseeruvad pulmatavandis. Läti pulmades on tänapäevani ehedalt säilinud pruudi üle läve astumise tähendus. See märgib võõra territooriumi omandamist, uude sotsiaalsesse struktuuri astumist, pruudi füüsilist ja psüühilist siirdumist uude staatusse, selle muutumist, peiu perekonda vastuvõtmist. Tundmatust isikust saab selle pere liige, kui ta sooritab rituaali. Tava kohaselt peab pruut sisenema kõigisse uue kodu ruumidesse, ületama kõik läved, et kinnistada uus staatus ja kindlustada seda. Sama sihiga annetatakse lävele.

Aktiivses maagias on lävi parema õnne ja heaolu kujundamise vahendiks. Tüüpilisemaid võtteid on pikale teekonnale asumisel parema jalaga üle läve astumine. Hea ja kurja binaarset opositsiooni rõhutatakse järgmises situatiivses kontekstis: hea õnne tagamiseks astutakse üle läve kõigepealt parema jalaga, vasakut kasutatakse kurjaga võitlemiseks. Vasak on tavaliselt naiste ja samuti halva õnne pool. Seda seisukohta tugevdas kristlik traditsioon ning sellel põhineb arvukalt algseid maagilisi tõlgendusi. See seletab ka, miks üle läve astumisele kui oraaklile pöörati erilist tähelepanu igapäevaelus ja ka pühade ajal, arstimisel ja palvetes. Läve selle funktsiooniga seletatakse sealt nähtud

või kuulnud olendite ja esemete endelisust: kuke kiremine lävel tähendab külaliste tulekut, haraka kädistamine kuulujuttude levimist, mutikäik läve all kellegi surma, lävelt leitud viljapea kosilaste tulekut. Läve juures võidakse kuulda surnute hingi nutmas.

Läve roll aktualiseerub pidulike sündmuste, sünni, ristimise, pulmade, matuste, elukoha vahetamise ajal. Läve semiootiline staatus oli varem suurem. Aja jooksul on tema tähtsus inimese vaimses meeles ja praktilises igapäevaelus vähenenud ning peaaegu kadunud. Kaasajal ilmneb *sliexsni* (läve) mütolooiline tähendus näiteks idioomis *pärkäpt gada sliexsnim* (üle aasta läve astuma), mis tähendab uue kalendriaasta algamist.

Tõlkis Sander Vesik

SUHTUMINE HUNTIDESSE JA HUNDID ROOTSI RAHVAUSUNDIS

Per Peterson. Rootsi, Uppsala

29. juulil 1985 lasti maha üks vähestest sel ajal Kesk-Rootsis Värmlandi metsades elanud huntidest. Selle juhtumiga seoses levis kuulmus, et tegu polnud metsiku isendiga - hunt olnud metsa lastud Rootsi Looduskaitse Seltsi korraldusel. Nn tõendiks oli hundi jalast leitud hammas, mis öeldi olevat pärit inimolevusest. Asja seletati sellega, et hunt pidi olema sündinud vangistuses ning teda oli hammustanud laps, kes kaotas seejuures ühe oma hamba.

Kui hunti pärast surma uuriti, ilmnes, et hammas pärines kutsikalt. Selgus ka, et hunt oli varem kaks või kolm korda poeginud, mis rääkis vastu igasugustele väidetele taltsutatud hundist. Sellest hoolimata ringlesid need kuulmused ja jutud märkimisväärselt kaua.

Samalaadsed motiivid on pannud kuulmused ja muistendid tegelema metsadest leitud tühjade hundipuuridega, surnud, ent loomaiaia kõrvamärgistust kandvate huntidega, metsadesse väljapandud lihaga. Seda on seotud võimukandjatega, kes viivad liha puuduliku jahitreeninguga huntidele.

Sedalaadi muistendid ja kuulujutud põhinevad kahel põhifaktoril:

1. Endisaegne traditsioon, mida iseloomustab huntidele erakordse julguse ja õuduse omistamine.